

A palócföld kutatója — Manga János

1977. szeptember 2-án hunyt el Manga János kandidátus, a kiváló folklorista. Hirtelen érte a halál 71 éves korában. Noha hivatalosan már nyugdíjban volt, mégis hihetetlenül sokat dolgozott: rendszeresen járt gyűjteni, tanulmányokat írt, rádió-előadássorozatot szerkesztett, könyveit rendezte sajtó alá stb.

A ma csehszlovákiai Pereszlény községben született, itt járt elemi iskolába. A középiskolát Ipolyságon kezdte meg és Budapesten folytatta — egyetemi tanulmányait is Budapesten végezte, majd ugyanitt szerzett doktori címet 1942-ben, a Nyitra megyei magyarok ünnepi szokásairól írt doktori értekezésével. 1961-ben *A dunántúli pásztorművészet másfél százada* című kandidátusi dolgozatának megvédésével nyerte el a kandidátusi fokozatot. A harmincas évek elején (mivel Magyarországon nem tudott elhelyezkedni) visszaköltözött Csehszlovákiába, ahol előbb tanítói állást vállalt, majd a pozsonyi rádióhoz került. 1936 után Bartók Béla kérésére és irányításával főként a Nyitra vidékén végzett népzene gyűjtéseket. A negyvenes években visszatelepült Magyarországra, előbb a budapesti Néprajzi Múzeumba, majd 1949-től saját kérésére Balassagyarmatra helyezték és megbízták az ottani múzeum vezetésével. A Palóc Múzeum helyreállítása, gyűjteményének gyarapítása, kiállítások szervezése mellett a palóc falvak népi kultúráját igyekezett feltárni néprajzi gyűjtéseivel és az ezeken alapuló tanulmányaival, könyveivel. 1957—58-ban a Népművelési Intézet igazgatója volt, majd ismét a balassagyarmati múzeumban dolgozott, míg 1960-ban a budapesti Néprajzi Múzeum főigazgató-helyettese lett. 1963-tól a Magyar Tudományos Akadémia néprajzi kutatócsoportjának folklor osztályán dolgozott, melynek néhány évig osztályvezetője is volt.

E rövid életrajzi áttekintésre azért van szükség, mert magyarozatát adja Manga János érdeklődésének, kutatási irányának is. A népzene-, a népművészet- és a népszokáskutatás egyaránt számotartja és értékeli gazdag munkásságát. Kiváló, fáradhatatlan gyűjtő volt élete végéig. Elsősorban az Ipoly, a Garam-mente, a Zobor-vidék és Mátyusföld magyarlakta községeiben végzett nagyszabású gyűjtéseket, de például az *Élő népdal* című rádiósorozathoz szinte az egész országot bejárta magnetofonjával.

Munkásságában igen fontos helyet foglal el a népzene kutatás. De nem csak népdalok, szokásdalok vizsgálatával foglalkozott (szokásleírásaiból sem hiányzanak a kottapéldák), hanem a népi hangszerek kutatásával is. Népzene kutató munkájában sem tudott, s nem is akart elvonatkoztatni az emberektől, társadalmi környezetüktől. A népzene- és a népi hangszerek kutatása során is vizsgálta a változásokat, számbavéve a történeti adatokat és a különböző korú, társadalmi és anyagi helyzetű adatszolgáltatóitól szerzett információkat. Mindehhez végül a szomszéd népeknél kereste az összevétel lehetőségeit. Az azonos témára vonatkozó tanulmányaiból kibontakozik munkamódszere, ahogy kisebb területen végzett kutatásaiból kiindulva (Népi hangszerek a Felföldön: Ethnographia, 1939. Nőgrádi dudások Bp. 1950. Néprajzi Múzeum füzetek 12.) végül nagyszabású monográfiában foglalja össze eredményeit (Hungarian bagpipers Bp. 1965. Acta Ethnographica Tom. 14.; Magyar duda — magyar dudások a XIX—XX. században Bp. 1968. Népi Kultúra — Népi Társadalom I.).

A népdalok kutatásában is érvényre juttatta a már említett változások és interetnikus kapcsolatok vizsgálatára való törekvését; pl.: Varianten der Hochzeitlieder eines Dorfes (Bp. 1970. Acta Ethnographica Tom. 19.) címen német nyelven megjelent tanulmányában a lakodalom, a lakodalmi dalok változását vizsgálta az 1930-as és 1961-ben végzett gyűjtései alapján; *A török háborúk emlékei a magyarországi szlovák népdalokban.* (Ethn. 1956.) című tanulmányában pedig az etnikus tradíciók továbbélésére és a kölcsönhatásokra mutatott rá. Az interetnikus kapcsolatok vizsgálatára a cikk zárószóiban hívja fel a figyelmet: „*A magyar és szlovák néprajztudomány legközelebbi tennivalója, hogy a történelem hosszú századai alatt együtt, vagy egymás mellett élt két nép kultúrájának közös, vagy egymáséval eltérő vonásait feltárja, és megmutassa azt a közös utat, amelyen a közös sorsban megéledő két népnek a jövőben meginkább, mint eddig, járnia kell.*” (258. o.)

A népzene kutatásban elért eredményeit tudományos-ismeretterjesző könyve, a *Magyar népdalok, népi hangszerek* (Bp. 1969) foglalja össze, mely a Corvina Kiadónál négy nyelven jelent meg. Új népzene felvételeit rádiósorozatában az *Élő népdal* közel ötszáz adásban hallhattuk. A népzene gyűjtéskor arra törekedett, hogy a helyi énekesek közül azokat válogassa ki, akik mind hangjukban, mind pedig előadásmódjukban legjobban képviselték az adott műfajt (pl. balladát, szokásdalt,

lírai dalokat stb.). A hagyatékában található hangszalagok alapján azt mondhatjuk, hogy felvételei kiváló minőségűek, lemezre, adásra készek.

Manga János érdeklődésének másik nagy iránya a díszítőművészet, s ezen belül a pásztorművészet volt. Kandidátusi értekezését is e témakörből készítette. Két nagyszabású tanulmánya a dunántúli, illetve az alföldi és felföldi pásztorművészetéről német nyelven jelent meg az Acta Ethnographica-ban. E munkáit is a történeti szemlélet, a változások vizsgálata, a körülmények aprólékos anyagismeret jellemzi, s nem feledkezhetünk meg gazdag illusztrációs anyagáról sem. A pásztorművészet stíluskorszakainak, egyes tárgyainak elemzését a XVIII. századtól napjainkig végezte el. Egy korábbi tanulmánya a pásztorok és betyárok történeti kapcsolatának feltárásával és a betyárélet költészeti megnyilvánulásaira utalva mutatta be a betyárbrázolást a pásztorművészetben (Betyarendarstellungen auf den Schnitzereien ungarischer Hirten Bp. 1951. Acta Ethnographica Tom. 2.) A pásztorművészetéről is megjelent tudománynépszerűsítő kismonográfia a Corvina Kiadónál, négy nyelven, *Magyar pásztorfaragások* címmel. (Bp. 1972.) Fentebb említettük, hogy stúdiókész, akár hanglemezre vágható felvételeket készített magnetofonjával; nos, ugyanilyen tökéletesek Manga János fényképfelvételei, lenyegeltóak, kitűnő minőségűek. Az általa válogatott, vagy megbízásból készített felvételeknél is a különleges igényességét tapasztalhatjuk, miként a pásztorművészeti tanulmányok és könyv képanyaga is bizonyíték erre.

Manga János munkásságának harmadik fő területe a népszokáskutatás volt. Gyűjtési területe ebben a témakörben javarészt a Nyitra- és Zobor-vidékére, az Ipolymentére és a szlovák—magyar interetnikus kapcsolatok vizsgálatára koncentrált. Népszokás gyűjtési módszerébe kitűnő betekintést nyújt a *Tájékoztató színjátékszerű népszokásaink gyűjtéséhez* című munkája (Bp. 1953.) A saját gyűjtéseivel illusztrált módszertani tájékoztató megmutatja azt az igényt, melyet Manga János maga iránt is támasztott, s amelyhez mindvégig következetesen ragaszkodott. Így például az adatszolgáltatók megválasztásakor a különböző korosztályok, társadalmi rétegek kikérdezésére, a változások megfigyelésére, a pontos lejegyzésre törekedett, valamint felhívta a figyelmet a történeti forráslehetőségekre.

Doktori disszertációját a nyitrai ünnepi szokásokról írta. E témakörből két tanulmánya jelent meg: *A tavaszi ünnepkör hagyományai a Nyitra megyei Meny-*

hén (Néprajzi Értesítő 1941.) és *A téli ünnepkör hagyományai a Nyitra megyei Menyhén*. (Ethnographia 1941.) Szokástudató munkásságában jelentős helyet kaptak az észak-magyarországi tavaszi ünnepkör jellegzetes megnyilvánulásai: a kiszehordás és villózás. E tanulmányaiban a cseh, morva, lengyel és szlovák párhuzamok, történeti adatok és recens gyűjtések segítségével vonja le a népszokások változására, alakulására vonatkozó általánosabb következtetéseit.

Ugyancsak nagyobb lélegzetű tanulmányt írt a palóc aratószokásokról és aratódalokról (Erntebräuche und Erntelieder der Palozen Bp. 1959. Acta Ethnographica Tom. 8.) Rámutat a palóc—szlovák interetnikus kapcsolatokra, arra, hogy a népi kultúrák egymástól sohasem izoláltak, különösen, ahol a közös munka és szórakozás alkalmi is megvoltak. Korábban a karácsonyi szokások vizsgálatánál hívta fel a figyeimet arra, hogy a palóc etnikum hosszú sávban érintkezik a szlovák lakossággal, összehasonlítva a magyar és a szlovák hagyományt, arra a következtetésre jutott, hogy a magyar anyag a szokások eredetibb értelmének a feladását mutatják: például a szlovák karácsonyi étkezés hagyományaiban erős a halottkultusz szerepe, a magyarban sok esetben a rítuson van a hangsúly, a szlovákban azonban a rítus értelmén. (Szlovák kapcsolatok a palóc karácsonyi szokásokban Ethnographia 1948.)

A Néprajzi tanulmányok sorozatban jelent meg az *Ünnepek, szokások az Ipoly mentén* című monográfiája (Bp. 1968.). Az adatgyűjtést az Ipoly jobb oldalán levő községekben — a mai Csehszlovákia területén — a harmincas évek végén és a negyvenes évek elején a következő községekben végezte; Ipolybalog, Kelenye, Ipolyszécsénke, Palást, Hidvég, Pereszlény, Gyerk, Tompa, Horváti, Felsőszemeréd, Deménd, Ipolyvisk és Ipolyszakállos. Az 1950-es évek elején az Ipoly bal oldalának következő magyar községeiben gyűjtött: Ipolytarnóc, Litke, Mihálygerge, Bocsárlapujtó, Órhalom, Balassagyarmat, Ipolyszög, Érsekvadkert, Patak, Dejtár, Ipolyvece, Drégelypalánk, Hont, és Berneccbaráti.

A rendkívül gazdag anyagközlésű kötet, a téli, tavaszi, és nyári ünnepek leírásával a felvetett kérdésekre kereste a választ. Általános tanulságként megállapította: „Az ünnepeket, az ünnepek rendjét, a hozzájuk kapcsolódott hiedelmeket, rítusokat végső soron a gazdasági-társadalmi struktúrával összefüggő eszmék hozták létre, azok életették, alakították, formálták, s változásuk azok változásával, megszűnésük azok megszűnésével van összefüggésben. Az ünnepekhez fűződő képzetek, babonás cselekmények viszont maguk is visszahatottak a gazdasági-társadalmi élet szférájára.”

A népszokások kutatásával szoros összefüggésben érdeklődött a vallásos néprajz, a tételes vallás, a keresztény egyházi rítusok és a népszokások kapcsolata iránt. (Pl. *A kánai menyegző változatai* című tanul-

mányában a bibliai eseményeket utánzó dramatikus vallási népszokást vizsgálta, s érdekes jelenséget figyelt meg a *Hasznosi tömegpszichózis* című tanulmányában, rámutatva a csoda, a látomásképzet nyomában járó tömegpszichózis gazdasági-társadalmi gyökereire.) A tételes vallásban, a hit- és szokásvilágban végbemenő változásokat vizsgálta *A hitvilág és hitélet* (Bp. 1978.) című tanulmányában. A Magyar Tudományos Akadémia néprajzi kutatócsoportja a Nógrád megyei Varsány községben társadalomnéprajzi kutatást folytatott, s Manga János tanulmánya is e munka eredményeképpen született 1973—1974-ben végzett gyűjtései alapján.

A magyar—szlovák interetnikus kapcsolatok vizsgálata Manga János egész munkásságára jellemző, mint ahogy erre már az eddig ismertett tanulmányai esetében is utaltunk. Külön kell e tárgykörben szólnunk a magyarországi szlovákok körében végzett kutatásairól. (Áttekintő tanulmányt is írt a XVII. század óta betelepülő szlovákokról, történeti adatok, egyházlátogatási jegyzőkönyvek és recensgyűjtés alapján. Elsősorban a folklórjelenségekben, a néphitben és a népszokásokban megnyilvánuló szlovák—magyar kölcsönhatásokra hívta fel a figyelmet, s bekapcsolódott abba a kutatómunkába is, melyet a Néprajzi Múzeum és a pozsonyi Tudományos Akadémia Néprajzi Intézete már az ötvenes években megkezdett, majd a hatvanas években folytatott. E munka ered-

ményeiről *Szokások Tótkomlóson* (Békes megyei Múzeumok Közleményei 3. 1974.) című tanulmányában számolt be, egy másik magyarországi szlovák község, Vanyarc vizsgálatáról pedig *Egy magyarországi szlovák falu* (Bp. 1969. Népi Kultúra — Népi Társadalom II—III.) című tanulmányában olvashatunk. A teljes faldomonográfia Manga János postumus munkájaként látott napvilágot, szlovák nyelven: *Z minulosti Vnarcu* (Bp. 1978.) címmel. A XVIII. században betelepített szlovák lakosság megtelepedéséről, anyagi és szellemi kultúrájának főbb vonásairól szól a könyv: szokásos módszerével a hatvanas évekig követi nyomon a változásokat a vanyarciak életében, a reá jellemző népzenei érdeklődéssel ad izelítőt, kottapeldákkal, a község népdalkultúrájáról is.

Végezetül meg kell emlékeznünk Manga János ugyancsak postumus munkájáról a *Palócföld* (Bp. 1979.) című monográfiájáról. Bakó Ferenc, a kötet lektora, kiadásra előkészítője többek között így ír az utószóban: „A múlt század második negyedétől csaknem száz esztendőn át megjelenő palóc néprajzi leírások nagyobb része az egykori Hont és Nógrád vármegyék területén készült. Manga Jánost a származás, a nevelkedés, majd a munkahely sok-sok szállal ugyancsak ide kötötte, ami a legtermészetesebb indoka annak, hogy érdeklődésének fókuszában mindig ez a terület, de leginkább Nógrád megye állt. Ez indokolja a jelen kötet származási adatainak sajátos összetételét is, amelyben többnyire Nógrád a súlypont, adatainak java a nógrádi palóc nép életét, kultúráját tárgyalja, mutatja be és a máshonnan közölt adatok csak ennek kiegészítését szolgálják az elterjedés, vagy a társadalmi fejlődés érzékeltetésére. A palócföld népének kultúrájáról, társadalmáról adott összefoglalás mellett a kötet nagy értéke a fel nem dolgozott sok adat, amit Manga János évtizedeken át gyűjtött. A kötet — amely összefoglalja mindazt, amit idáig a palócokról írtak, szól a palóc házról és a nagycsaládról, a gazdálkodás formáiról és változásáról, a viseletről, szöttekről, hímzésekéről, hiedelmekről és szokásokról, a népdalokról és -táncokról — javarészt Manga János kitűnő fényképfelvételei illusztrálják, irodalomjegyzéke pedig a palócföld kutatói, érdeklődői számára ad válogatott bibliográfiát.

A fenti számvetés Manga János publikációiról, kéziratos-, hangszalag- és fotóanyagáról gazdag néprajzi munkásságának bizonyítékai. Gyűjtési és a történeti anyagra alapozott, recens gyűjtésekre támaszkodó feldolgozási módszere követendő példaként állhat a fiatalabb folklóristanemzedék előtt. A palóckutatás, a szlovák—magyar interetnikus kapcsolatok vizsgálata pedig ma is az időszerű tudományos feladatok közé tartozik.

Az ELTE Bölcsész tudományi Kar folklórtanszékén Manga János kézirat- és magnetofonszalagra rögzített gyűjtéseinek hagyatékából archívumot létesítenek. Az anyag rendezése megkezdődött.

Tátrai Zsuzsanna

